

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Kandidatexamensarbete, 15 hp

Stadsbyggnadsideal i Sverige

– igår, idag och imorgon

Pernilla Andersson

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet

2011-05-20

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Område Landskapsarkitektur

Författare: Pernilla Andersson

Titel: Stadsbyggnadsideal i Sverige igår, idag och imorgon

Title: City planning theories in Sweden yesterday, today and tomorrow

Nyckelord: stadsplanering, stadsbyggnadsideal, idévision , kvartersstad, trädgårdsstad, grannskapsenhet, miljonprogram, funktionalism, hållbarhet, blandstad

Key words: city planning, modernism, ideals, sustainability, garden city

Handledare: Marie Larsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator: Maria Kylin, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Sammandrag

Bostadsbrist och ohälsa har varit den problematik som främst präglat Sveriges stadsbyggnadsideal från sent 1800-tal till idag. En väldig befolkningsökning och omflyttning av befolkningen från landsbygd till tätort har ställt stora krav på en omfattande bostadsproduktion. Under andra halvan av 1900-talet har logistik blivit ett stort bekymmer när staden utökat sin yta och befolkningen bor på en plats medan arbete och service finns på en annan.

Om man tittar på de stadsbyggnadsideal som präglat staden finns en tydlig vågrörelse och pendling mellan kvalitativa värden som är svåra att mäta och kvantitativa värden som baseras på ekonomiska aspekter. Ett stadsbyggnadsideal som haft stort fokus på kvantitet följs av ett med fokus på kvalitet.

De idévisioner som stadsbyggnadsidealerna vilat på präglar lösningen på problemen men retorik och argumentation spelar en väsentlig roll för genomförandet av ett ideal. Det är genom slagkraftigheten hos idéerna som förespråkarna av ett ideal gör sina åsikter hörda och får gehör eller inte för sina visioner.

Abstract

Housing shortage and poor health have been the problems that primarily characterized the city planning theories of Sweden of the late 1800s to today. A huge population growth and migration of population from rural to urban areas has put great demands on an extensive housing production. During the second half of the 1900s, logistics became a major concern when the city expanded its surface and the population lived in one place while they found work and service in another.

If you look at the urban planning ideals that shaped the city, there is a clear motion and oscillation between qualitative values that are difficult to measure and quantitative values that are based on economic considerations. A city planning theory with a major focus on quantity is followed by one with a focus on quality.

The visions that city planning relies on are significant for the solution to the problems although rhetoric and argumentation play a significant role in the implementation of ideas. It is through the power of the ideas that the advocates are heard or not and can make their vision come true.

Tack

till Daniel för att du varit mitt bollplank och gett mig utrymme att skriva

till Klara Bergdahl för synpunkter och uppmuntrande tillrop

till Marie Larsson, min handledare
som med en ängels tålamod hanterat ämnessprång och tankeflykt

till Erik Skärbäck och Gunilla Lindholm
som med sin insats skänkt djup och insikt till uppsatsen

Innehållsförteckning

1	Inledning	7
1.1	Mål och syfte	8
1.2	Frågeställning.....	8
1.3	Metoder, tillvägagångssätt och källvärdering	8
1.3.1	Litteraturstudier	8
1.3.2	Intervjuer	8
1.4	Avgränsningar	9
2	Stadsbyggnadsideal 1870-2000	10
2.1	Kvartersstaden och 1800-talet	10
2.1.1	Idévision – Struktur och hälsa	11
2.1.2	Utfall/Konsekvens	11
2.2	Trädgårdsstaden 1900-1940	12
2.2.1	Idévision – Sol, ljus och luft.....	12
2.2.2	Utfall/Konsekvens	13
2.3	Funktionalismen/modernismen 1930-	14
2.3.1	Idévision – Hygien och funktion	14
2.3.2	Utfall/Konsekvens	15
2.4	Efterkrigstiden 1945-1960	16
2.4.1	Idévision – Decentralisera.....	16
2.4.2	Utfall/Konsekvens	16
2.5	Miljonprogrammet 1960- och 70-tal.....	17
2.5.1	Idévision – Rationalisera	18
2.5.2	Utfall/Konsekvens	18
2.6	Konsumtionssamhället 1980- till 2000-tal.....	20
2.6.1	Idévision – Den gröna eller täta staden.....	20
2.6.2	Utfall/konsekvens.....	20
3	Stadsbyggnadsideal idag	22
3.1	Idévision – Hållbarhet.....	22
3.2	Utfall/Konsekvens.....	22
4	Stadsbyggnadsideal imorgon	24
4.1	Idévision – Hälsa	24
4.1.1	Creative class	24
4.1.2	Cultural planning	24
4.2	Idévision – Det goda livet	25
5	Diskussion	26
5.1	Stadsbyggnadsideal	26
5.2	Idévisioner	27
6	Källförteckning	30
6.1	Otryckta källor	30
6.2	Tryckta källor	30
6.3	Elektroniska källor	31

1 Inledning

Erland Ullstad, professor i samhällsplanering vid Växjö universitet, beskriver i sin essä "Stadens förlorade rum" (Engfors, 2006) att den klassiska stadsplanen består av fyra delar: gatan, torget, parken och kvarteret. Halva stadsytan är bebyggelsekvarter och övriga ytor offentliga. De offentliga rummen formas av gestaltningen av bebyggelsen.

Bebyggelse och bostäder är på så vis en viktig beståndsdel i staden. De offentliga rummen formas i bebyggelsekvarterens mellanrum. Gestaltningen av byggnaderna och avståndet mellan dem är av stor betydelse för upplevelsen av staden.

Som tonåring läste jag Per Anders Fogelströms romansvit Stad, om Stockholms stads utveckling från mitten av 1800-talet till 1965. Denna serie av böcker har jag återkommit till flera gånger i livet och fascinerats av miljöbeskrivningarna, hur staden omvandlas allteftersom samhällets förutsättningar förändras. Fogelströms engagemang i huvudstaden var smittande och får bilda en ram åt denna uppsats.

"De ännu oföddas, de levandes och de dödas stad. Med fotavtryck av det förgångna och varsel om det kommande inflätade intill varandra i nuets collage" (Fogelström, 1968, s 9).

Jag vill belysa med citatet ovan att staden är ett arv från det förflutna och ett lån från framtiden. Den är som en amöba, en organisk form som ständigt förändras till innehåll och utseende med olika deltagare i processen. Idéer, tankegångar och förändrade förutsättningar omdanar amöban. En förutsättning för livet i staden är att det finns människor där som agerar och deltar i processen.

En ständigt ökande folkmängd och brist på bostäder har format politiken kring stadsplanering. Idag är det global uppvärmning som oroar. Hur många räcker jordens resurser till? Igår fanns andra orosmoment som skapade dåtidens förutsättningar.

"Stadsplanering är inte i första hand en rationell problemlösningsprocess, där man ur vissa givna förutsättningar kan räkna fram den optimala lösningen. Det finns i princip oändligt många möjliga lösningar, beroende på vilka förutsättningar man väljer att utgå ifrån. Stadsplanering är en *kreativ* process. I kreativa processer spelar värderingar och visioner en avgörande roll. Ofta är *visionerna* själva utgångspunkten. Ur visionerna föds programmen och de konkreta projektidéerna, som i sista hand driver fram de tekniska och ekonomiska lösningarna" (Rådberg, 1997, s 7).

Min uppsats tar sin utgångspunkt i citatet ovan. Jag frågar mig vilka olika problemlösningar planerare använt sig av i det förflutna och vilka visioner de vilat på.

1.1 Mål och syfte

Min uppsats undersöker hur stadsbyggnadsideal historiskt varit och på vilka idévisioner de vilat ur ett bostads- och logistikperspektiv. Vidare gör jag en undersökning av hur dagens stadsbyggnadsideal ser ut och visionen som skapat detta. Till sist gör jag en undersökning av hur framtidens vision skulle kunna vara.

Syftet är att belysa vilka idévisioner som används/använts av planerare som argument och hur utfallet blivit. Uppsatsen har som syfte att öka min förståelse för aspekter av olika strategier för bebyggelseplanering i staden för att jag i framtiden ska kunna delta i planeringsprocesser. Förhoppningen är också att uppsatsen ska väcka tankar och funderingar hos andra landskaps- och arkitektstudenter och leda till diskussion angående den bakomliggande mekaniken som formar gestaltningen av staden.

1.2 Frågeställning

Följande tre frågeställningar försöker jag besvara i mitt arbete:

Hur har stadsbyggnadsideal sett ut från 1870-2000 och på vilka idévisioner vilar de?

Vilket stadsbyggnadsideal finns idag och på vilken idévision vilar det?

Hur ser idévisionen ut för framtiden?

1.3 Metoder, tillvägagångssätt och källvärdering

1.3.1 Litteraturstudier

Jag har använt mig av litteraturstudier för att besvara frågan om de historiska stadsbyggnadsidealerna. Litteratur har inhämtats på SLU's bibliotek i Alnarp. En eftermiddag tillbringades i genomgång av hela hyllan innehållande böcker om arkitektur. Jag har också sökt information via databaser och publikationer i Epsilon för att se om det finns forskning inom området stadsbyggnad.

De källor jag använt mig av är sakkunniga inom området, men utgörs i vissa fall av sekundära källor. Jag har alltså inte läst utgåvor av t ex Le Corbusier eller Ebenezer Howard utan någon som tolkat deras tankar. Vid fortsatta studier avser jag att även använda mig av de ursprungliga källorna.

1.3.2 Intervjuer

I en intervjusituation kan utfallet bero på många saker. Patel och Davidson (2003, s 78) framhåller i sin bok Forskningsmetodikens grunder att både intervjuare och intervjuperson är medskapare av samtalet som utspelar sig. Det krävs alltså ett socialt möte mellan den som frågar och den som svarar, en samklang. Vidare menar Patel och Davidson (2003, s 81ff) att intervjuaren måste reflektera över sin roll och välja att vara passiv eller aktiv. Ska man vara en samtalspartner eller mer tillbakadragen lyssnare? Det är viktigt att formulera frågor så att det inte går att missuppfatta, att kritiskt granska dem och reflektera över

vilka svar man kan tänkas få. Det krävs träning i att hinna skriva anteckningar under själva intervjun, för att få med det väsentliga. För att inte tappa bort en del av innehållet i intervjun behöver den renskrivas omgående efter avslut. Patel och Davidson (2003, s 104) framhåller vidare att när intervjun renskrivs tappas gester, mimik och betoningar mm bort eftersom kroppsspråk försvinner när samtalet transkriberas till text.

Jag tror också att en intervju är beroende av dagsform hos utfrågaren och den som besvarar. Svaren präglas av hur frågorna ställs, men också hur de tolkas. Tidsfaktorn påverkar, när det är på dagen och hur lång tid samtalet får ta. En annan viktig faktor är hur utfrågaren presenterar sin undersökning, syftet med intervjun, vad svaren ska användas till. Ju tydligare syfte, desto mer användbara svar.

Medtaget alla ovanstående faktorer blir intervjun en subjektiv, flyktig informationskälla som kan ha ett stort värde men som är viktig att hålla sig källkritisk till.

Jag har intervjuat två landskapsarkitekter med erfarenhet inom området för att besvara frågorna om dagens stadsbyggnadsideal och en möjlig vision inför framtiden. Min handledare Marie Larsson tipsade om relevanta personer och två av dessa var vänliga att ställa upp.

Erik Skärbäck är professor i översiktlig planering på SLU i Alnarp och Gunilla Lindholm är universitetslektor i landskapsplanering. Jag kontaktade ovanstående landskapsarkitekter via mail och vi gjorde upp att träffas via mail-kontakt. Intervjuerna gjordes med ett intervju-underlag jag funderat fram, se Bilaga 1. Den första frågans svar har jag inte använt mig av i uppsatsen eftersom den utgick från frågeställningar jag lämnat och inte har med i denna uppsats.

Intervjun med Gunilla Lindholm hölls på eftermiddagen 27/4-2011. Jag förhöll mig trogen intervju-underlaget. Jag hade en lyssnande, tillbakadragen roll. Samklang uppstod. Jag upplevde att den första frågan inte gav de svar jag trott. Det var lätt att följa Gunillas tankegångar och skriva ner det hon sa. Intervjun tog ca trettio minuter.

Intervjun med Erik Skärbäck hölls på morgonen 3/5-2011. Jag frångick intervju-underlaget angående fråga 1 för att mer få reda på det jag ville för att konsekvensen inte skulle bli densamma som i intervjun med Gunilla Lindholm där jag inte fick svar på min fråga. Effekten blev att vi, liksom i den första intervjun, samtalade om något helt annat. Detta har inte varit ett problem i det fortsatta arbetet eftersom fråga 1 inte behandlas vidare i uppsatsen. Jag får ta på mig att denna fråga var felställd och otydlig. I intervjun med Erik Skärbäck hade jag mer rollen av en samtalspartner vilket ledde till fylliga och uttömmande svar. Svaren blev inte så formaliserade vilket har lett till nya och intressanta infallsvinklar som kunnat användas på flera ställen i uppsatsen. Intervjun tog drygt en timme.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen berör ämnesområdet stadsbyggnadsideal. Den behandlar de stora strömningarna inom området, främst inom Sverige, men relaterar till andra områden i världen när det är relevant för uppsatsen. Många gånger har Sverige påverkats av andra länder och kan därför bara förstås i ett sammanhang. Stadsbyggnadsidealerna exemplifieras genom bostäder. Skälen till detta är flera; dels krävs en avgränsning av vad en kandidatuppsats hinner behandla, men i mitt fall finns även skälet att bostadsbrist varit det största problemet planerare haft att hantera under 1900-talet, anser jag. Vidare behandlas logistik i form av kollektiva transportmedel och bilism i de sammanhang där dessa varit relevanta för stadsbyggnadsidealet ifråga.

2 Stadsbyggnadsideal 1870-2000

Varje underkapitel i detta kapitel har tre delar. Först beskrivs hur staden ter sig inledningsvis under tids-epoken och vilken problematik man brottas med. Rubriken idévision beskriver i vilken idéteori/vision stadsplaneringen genomförts, de tyngsta argumenten som legat till grund för förändring. Slutligen beskrivs konsekvenserna av idévisionen i ett bostads- och logistikperspektiv. Med logistik menar jag om det finns tankegångar kring hur människor förutsätts röra sig och om det är något som visionen har tagit ställning till. Områden i Malmö får tjäna som exempel på platser som visar på det tidstypiska i olika stadsbyggnadsideal.

Redan under medeltiden fanns bestämmelser för stadens bebyggelse, där t ex gatubredd och avstyckande av tomter reglerades. Ideal från Renässansen och framåt i tiden strävade efter att ordna staden i ett geometriskt gatusystem. Detta ideal finns kvar än idag (Johansson och Tägil, 2001, s 96).

De senaste 200 åren har Sveriges befolkning ökat från ca 2 miljoner år 1800, till ca 9 miljoner år 2005. Samtidigt har en omflyttning av befolkningen skett från att bo på landet till att bo i tätort (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23). Denna befolkningsexplosion har krävt ett fokus på bostadsbyggnade men även på logistik, hur människor bor i förhållande till var de arbetar.

2.1 Kvartersstaden och 1800-talet

Björk och Reppen, båda arkitekter, beskriver i sin bok *Så byggdes staden* (2000, s 18) hur den stora industrialiseringen i Sverige skedde under andra halvan av 1800-talet. Ett omfattande järnvägsnät byggdes ut med nya städer vid knutpunkter längs nätet. Arbetstillfällen skapades i städerna inom tillverkningsindustrin.

Befolkningsmängden ökade lavinartat. Mellan 1850-1900 ökade Sveriges befolkning från 3 miljoner till 5 miljoner (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23).

Peter Hall, professor i planering och regenerering vid Bartlett School of Architecture i London, beskriver i sin bok *Cities of Tomorrow* (1996, s 17) hur människor i London levde en hel familj tillsammans, man och hustru med många barn, i ett enda rum. Arbetstillfällena varierade från dag till dag så inkomsten var högst tveksam. Barnadödligheten var stor, svält och sjukdomar grasserade.

Även i Sverige uppstod under 1800-talets andra hälft ohälsosamma kåkstäder med svåra sjukdomsepidemier och bränder som följd. Det fanns ett stort behov av fler bostäder (Björk och Reppen, 2000, s 18).

”Murarna både skyddade och skymde. I grändernas skumrask smög skvallret och farsoterna. De som skyddades av murens styrka kunde dödas av dess stenkyla. Solen och vinden kom sällan åt att skura rent, stanken steg kvävande från strändernas jäsande sophögar och rännstenarnas slemmiga avfall” (Fogelström, 1960, s 9).

2.1.1 Idévision – Struktur och hälsa

Hall (1996, s 48ff) påpekar att tidens problem låg i gytret av bostäder som uppfördes oreglerat i städerna så tätt att bränder var vanligt förekommande. Sjukdomar, svält och misär rådde. Det var svårt att försörja sig och sin familj. Ur denna brist på organisation och stora hälsoproblem föddes idévisionen att bringa struktur i misären så att medborgarna skulle fungera som frisk och duglig arbetskraft.

2.1.2 Utfall/Konsekvens

År 1874 kom den första stadsbyggnadslagstiftningen med byggnadsstadga, brandstadga och hälsovårdsstadga för hela riket (Björk och Reppen, 2000, s 18). Byggnadsstadgan medgav högst fem våningars bebyggelse. Detta föranledde det sena 1800-talets stadsbyggnadsideal som präglades av hög bebyggelse som i rutnätsstruktur i större städer formade kompakta stenstadskvarter.

Carin Johanson, arkitekt, och Tomas Tägil, Dr i arkitekturhistoria, (2001, s 52ff) beskriver i boken *Att bygga i Skåne* att mindre städer kom att bebyggas med lägre täthet i rutnät. Gatunätet byggdes upp hierarkiskt med huvudgator med större bredd och servicegator i snävare. Alléer formade rumslighet i gatustrukturen. I småstaden var bebyggelsen lägre, mellan 1 och 3 plan. Kvarterersstadens uppförande ledde sålunda till att bebyggelsen i staden blev högre än tidigare epokers och hade en reglerad täthet

Ullstad (Engfors, 2006, s 56) framhåller att stadsplanerna från senare delen av 1800-talet omfattade hela staden. Det fanns en helhetssyn som gjorde att samband mellan platser fick utrymme. Planerna hade en tydlig konstnärlig form och lämnade innehållet oreglerat. Han menar vidare att detta oreglerade innehåll har inneburit att kvarterersstaden kunnat anpassa sig till förändringar och därför fungerar än idag.

Exempel på kvarterersstaden är Rörsjöstaden i Malmö (Ur ÖP för Malmö, 2000, s 160).

Kvarterersstaden är idag ett förespråkad byggnadsideal av många menar Karin Bradley, Dr i samhällsplanering, och Ola Broms Wessel, arkitekt, i debattartikeln Rödgrön stadspolitik i tidskriften *ARENA*. Många människor får plats på relativt liten yta och på så vis löses bostadsbrist. Eftersom det är ett tätt sätt att bygga med verksamhet i bottenvåningen mot gatan finns arbetsplatser, handel, service och bostäder i kombination och det blir en trevlig mångfald där segregation motverkas.

De båda författarna menar att detta är en falsk bild. Kvarterersstaden är beroende av ett bilburet omland. Dessutom tar denna pro-kvarterersstadenbild inte med sociala normer, fördelning av resurser och makt i sin argumentation.

2.2 Trädgårdsstaden 1900-1940

Vid sekelskiftet var staden fortsatt tät och trång. Hall (1996, s 45ff) beskriver att det blev uppenbart för de rika och medelklassen hur stor misären var bland de fattiga när koncentrationen av människor ökade i staden. Arbetskraften var billig, likaså materialen att bygga med. Hall fortsätter att beskriva hur rutnätet begränsade möjligheter till variation: ”they were stuck with the grid and had to do the best they could with it” (Hall, 1996, s 52). Omväxling skapades genom att variera längden på bebyggelsesegment, att ändra avstånd till gaturummet genom att skjuta tillbaka fasader och i att skapa variation i fasadernas utseende.

Stadskärnorna i Sverige fortsatte att bebyggas enligt rutnätsplaner vilket gjorde att kuperade områden lämnades outnyttjade eftersom principen var omöjlig att följa här. Medellivslängden var låg, 56 år, och Sverige var ett av Europas fattigaste länder vid sekelskiftet (Björk och Reppen, 2000, s 20). Befolkningens mängd fortsatte att öka. Mellan 1900 – 1950 ökade Sveriges befolkning från ca 5 miljoner till ca 7 miljoner. År 1900 bodde ca 30% av landets befolkning i tätort och resten i glesbygd, 50 år senare var siffrorna nästan det omvända (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23).

”Och bostäderna räckte inte till för alla dem som sögs i i staden, även om en hel del nya hus byggdes måste många människor tränga ihop sig i trånga kyffan”
(Fogelström, 1962, s 9).

Johan Rådberg, professor i arkitektur vid LTH, (1997, s 135) beskriver i sin bok *Drömmen om atlantångaren* att tbc var ett utbredd problem i Sverige vid sekelskiftet. Sjukdomen skördade ett tiotusen-tal offer årligen. År 1902 kunde en tysk läkare visa att bakterien som spred sjukdomen överlevde i smuts och mörker men dog vid direkt solbestrålning.

2.2.1 Idévision – Sol, ljus och luft

Modellen för trädgårdsstaden uppstod enligt Hall (1996, s 87) som ett försök att lösa boendesituationen för de fattigaste som bodde i den förslummade staden. Idéerna kom från flera håll framförallt från Ebenezer Howard (1850-1928) som arbetade som skribent. Enligt Rådberg (1997, s 134) hade Howard en social och moralisk grund för sina idéer. Howard var emot privat markägande inne i städerna för att detta ledde till att de rika blev rikare. Han ville i stället anlägga självförsörjande städer som skulle vara kooperativt ägda. Howards idé var enligt Hall (1996, s 93ff) att en grupp affärsmän skulle starta ett bolag som köpte upp mark till lågpris. Hit skulle ledande industrier lockas med tillhörande arbetare som kunde få bygga sina egna hus. Arbetarna skulle få del i ägandet av sin bostad och kunde idka självhushållning i sin egen trädgård. Tanken var att sol, ljus och luft skulle ge arbetarna en bättre hälsa och livskvalitet samt större makt och inflytande över sina liv. En övre befolkningsgräns skulle utgöra en maxgräns för när nästa trädgårdsstad skulle påbörjas. Städerna skulle omges av mark som kunde tillgodose befolkningens behov av mat. Howard skrev en bok om sina idéer och startade en arbetsgrupp ”the Garden City Pioneer Company” som hade som uppdrag att finna bra platser att etablera trädgårdsstäder på.

Enligt Hall (1996, s 97) tog ingenjören Raymond Unwin (1863-1940) vid och realiserade delar av

Howards idéer i en delvis annan kontext. Unwin influerades av det förflutna och tyckte det föreföll som att gamla byggnader nästan vuxit upp ur marken de stod på. Han tyckte att byn skulle förkroppsliga det lilla och personliga samfundet. Han menade att arkitekter och planerare var väktare av sociala och estetiska livsvärden. Hall (1996, s 108) berättar att Unwin förordade anläggandet av trädgårdsförorter som skulle fungera som satellitstäder (med kollektiva transportsystem som skulle sörja för förflyttningar). Han menade att trädgårdsförorterna var beroende av staden för att arbetstillfällena gavs där. Han visade även på hur det gick att utöka public space genom att skära ner på vägarna genom det kollektiva transportsystemet.

2.2.2 Utfall/Konsekvens

Det blev svårt för Howard att realisera sina idéer beskriver Hall (1996, s 96). Svårigheterna låg i att köpa upp den mark som krävdes för att inleda bebyggelse. Det krävdes lobbyverksamhet, kapital, lämplig mark och industri som var villig att flytta sin verksamhet mm. Unwin lyckades bättre i att realisera sina planer i t ex byggandet av Hampstead och Ealing där han visade att det gick att skapa kvalitativa miljöer med goda pendlingsmöjligheter till staden och arbetstillfällena där (Hall, 1996, s 101).

Björk och Reppen (2000, s 20) beskriver att det i Sverige omkring 1910 kom en reaktion mot strikta rutnätsplaner. Kvarterstadens täta byggnadsstrukturer med uthus på gårdarna gav för lite ljus till lägenheterna. Gaturummet skulle få en mer omväxlande prägel om vägar tilläts slingra och följa terrängen. Betoningen låg på att bostäder skulle vara vackra, praktiska och hälsosamma. År 1907 fick Sverige en stadsplanelag genom vilken det blev möjligt att ge föreskrifter om bebyggelse inom enskilda fastigheter (Johansson och Tägil 2001). Min tolkning av detta är att det på så vis gick att förbjuda tilläggsbyggnation på innergårdarna som skapade en ohälsosam förtätning.

Björk m fl (2010, s 29) berättar i boken *Så byggdes villan...* att egnahemsrörelsen under det tidiga 1900-talet startade i Sverige som ett sätt att motverka emigrationen till USA. Det blev även en del i det samhälleliga ansvaret att skapa boende för alla, en politisk fråga att ge arbetare ett eget boende med trädgård för odling. De fortsätter att beskriva (s 59) hur idéerna från Trädgårdsstadsrörelsen kom att realiseras under 1920-talet i Sverige, efter första världskriget. Björk och Reppen (2000, s 20) beskriver hur de välbeställda köpte bostad i den svenska modellen av trädgårdsstad som kännetecknades av låg träbebyggelse förlagd längs smala gator. Det ansågs sunt att lämna den ohälsosamma innerstaden med sina trånga bakgårdar.

Exempel på trädgårdsstaden är Västra Sorgenfri i Malmö (Ur ÖP för Malmö, 2000, s 162).

Rådberg (1997, s 142ff) menar att trädgårdsstaden har stämpeln på sig som ett romantiskt men orationellt stadsbyggnadsideal. Kritiken har varit att detta ideal förbrukar stor mängd mark. Rådberg menar dock att detta inte stämmer. Gamla Enskede trädgårdsstad med blandad bebyggelse av villor, radhus och små flerbostadshus har ett exploateringsstal på 0,3 (exploateringsstal, e, beskriver hur stor andel av markarealen som är bebyggd). Storstockholm har idag ett exploateringsstal på 0,2-0,3, beroende på att det finns dels andelar högexploaterade öar av höga flerbostadshus, men också områden med lågexploaterad villabebyggelse på stora tomter. Är det rätt att 500 hushåll äger hälften av marken, medan 2500 delar på den andra halvan? Att bygga på detta vis bidrar, enligt Rådberg, till social segregering eftersom flerbostadshusen bebos av

människor med lägre inkomst och villorna av mer välbeställda. Rådberg (1997, s 163ff) förespråkar trädgårdsstaden som ett möjligt bebyggelsesätt för framtiden. Han framhåller detta ideal som hållbart över tid.

”Vi skall i synnerhet akta oss för att lägga fram patentlösningar för framtidens stadsbyggande. Vi behöver minst av allt nya universella lösningar, färdiga att tillämpas överallt, utan hänsyn till förutsättningarna” (Rådberg, 1997, s 163).

2.3 Funktionalismen/modernismen 1930-

Olle Svedberg, professor emeritus vid LTH, beskriver i sin bok *Planerarnas århundrade* funktionalismen/modernismen i Sverige och övriga Europa under 1900-talet. Han menar att det efter första världskriget för det första fanns en känsla av att en helt ny värld måste byggas upp (1988, s 46). För det andra hade över 10 miljoner unga människor dött i kriget och nästan dubbelt så många sårats så det fanns brist på ung arbetskraft och för det tredje var bostadsbristen stor. Alla dessa faktorer, menar Svedberg, spelar in för att förklara varför det blev en så stark tilltro till att industrialiseringen skulle lösa framtidens problem.

1930- talet inleddes med börskrasch och ekonomisk depression beskriver Björk m fl (2010, s 75). Strejker avlöste varandra i Sverige och det var ”kris i befolkningsfrågan.” Allt detta ledde till subventioner för bostadsbyggande och åtgärder för att stimulera den sargade ekonomin.

Johanson och Tägil (2001, s 99) beskriver att bostadsbristen var stor i Sverige under 30-talet. Det fanns inga statliga lån eller bidrag för bostadsbyggande och ingen hyresreglering. Marknaden styrde vad som byggdes. 1932 tillsattes en bostadssocial utredning som skulle utreda vad som kunde göras åt bostadsbristen.

Peter Hall (1996, s 206) lyfter fram att det i 20-30-talets Paris härjade sjukdomar samt att slumområdena var utbredda. Han menar att detta påverkade Le Corbusier, frontfiguren för funktionalismen, i sina försök att hitta lösningar på nya sätt att bygga staden. Le Corbusier föddes i Schweiz 1887 och flyttade till Paris 1916 där han levde fram till sin död 1965.

”Man gick mot en ljusnande tid, sådan var utvecklingens lag, framstegstrons dogm. Bakom fanns bara mörker och nöd, dagar att glömma, minnen att utplåna” (Fogelström, 1964, s 7).

2.3.1 Idévision – Hygien och funktion

Johanson och Tägil (2001, s 98) menar att funktionalismen vände sig mot kvartersstadens täthet av samma skäl som Trädgårdsstaden men lösningen på problemet var en annan. Funktionalisterna hade ett tekniskt eller vetenskapligt synsätt och tyckte att byggande borde präglas av praktiska, tekniska och sociala hänsyn. Funktionerna i staden borde separeras så bostäder och industrier samt service skulle vara belägna var för sig. Johanson och Tägil anser vidare att idévisionen drevs fram och präglades av en ny konstnärlig uppfattning.

Björk m fl (2010, s 86) framhåller att idealet förändrades från småstadsideal till en betoning av luft, ljus och rationalitet. Den framtida funktionalistiska staden skulle byggas på förnuft i stället för på känsla.

Enligt Rådberg (1997, s 15) var Le Corbusiers dröm att skapa den rationella staden, en stad med ny arkitektur som knyter människan till maskinerna i stället för till de gamla traditionerna. Maskinerna skulle befria människan och föra henne till ett högre stadium av civilisation. 1800-talets smutsiga, tätbebyggda fattigdom skulle utplånas och moderna, ljusa och luftiga bostäder byggas.

Lösningen, enligt Le Corbusier, var att skapa mellanrum i stadskärnan genom att utöka kärnans densitet. Om man bygger högt på en liten del av den totala markytan skapas denna luftighet. Han menade också att trafikcirkulationen måste förbättras och fler öppna ytor skapas (Hall, 1996, s 207). Le Corbusier var övertygad om att staden höll på att dö för att den saknade en genomtänkt konstruktion baserad på geometri. Modernisterna menade att om staden ska blomstra måste affärsverksamheten fungera och trafiken flyta. Det krävs en ombildning av stadskärnan – den måste rivs (Hall, 1996, s 209).

2.3.2 Utfall/Konsekvens

Svedberg (1988, s 48) beskriver att det bildades ett internationellt samarbetsorgan, CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne) år 1928. CIAM skulle komma att bli ett idé- och propagandacentrum för modernismen/funktionalismen.

Genom Stockholmsutställningen 1930 slog funktionalismen igenom på allvar i Sverige, beskriver Svedberg (1988, s 93 ff). Bostadsavdelningen blev mycket omtalad på utställningen. Svenska bostäder var traditionellt mörka med små fönster och byggdes efter särskilda krav på symmetri. Med funktionalismens genombrott kunde husen planeras på ett annat sätt, efter ljusförhållanden och behov i vardagen. Detta kom som en befrielse för arkitekterna enligt Svedberg.

Enligt Björk och Reppen (2000, s 20) fick ljusa och luftiga bostäder ett starkt genombrott efter Stockholmsutställningen då dessa kunde motverka den stora folksjukdomen, tbc.

De nya bostäderna byggdes så att formen skulle följa naturligt av funktionen, framhåller Björk m fl (2010, s 75). Husen skulle kännetecknas av en avskalad enkelhet, utan dekor. Att det skulle vara ljus, luftigt och med orörd natur mellan bostäderna genomfördes i villaområden för högre tjänstemän. För arbetare och lägre tjänstemän var tomterna för små och ägnades åt odling till husbehov så här slog inte idealen igenom. Kooperativa egnahemsrörelser gjorde att även arbetare och lägre tjänstemän kunde bygga sig en egen villa, med hjälp av generösa statliga lån och eget arbete. Dessa bostäder byggdes enligt mer traditionell arkitektur.

Johanson och Tägil (2001, s 99) berättar att 1930-talets bostadssociala utredning ledde till att det gavs särskilt stöd till bostäder för "barnrika, mindre bemedlade familjer" vilket ledde till att det byggdes särskilda barnrikehus. De första funkishusen i många städer kom att bli just barnrikehus. Annars byggdes de flesta bostadshus som uppfördes under 30-talet av privata byggmästare.

Svedberg (1988, s 48ff) beskriver hur bostäder, skolor, men även sanatorier (där patienter med tbc skulle kureras) blev väl studerade byggnadstyper. Framförallt bostadsfrågan sysselsatte arkitekterna eftersom de såg arbetarklassens svåra bostadssituation och ville hitta den optimala lösningen på problemet. Svedberg framhåller att modernismen gjorde mycket gott för bostadsbyggandet, hjälpte hem- och arbetslösa att få bostad och att denna insats ofta missförstås och undervärderas.

Rivningarna av de fortfarande historiskt, välbevarade stadskärnorna efter första världskriget blev förödande för efterkommande generationer menar Svedberg eftersom detta lett till ett höghuslandskap präglad av massbilism. Rivningarna gjordes för att modernisterna hyste ett förakt för borgerlig kultur och den

historiska bebyggelsen. De tvekade inte att ”riva ner vad århundraden hade byggt upp” (Svedberg, 1988, s 50). Inget av det ursprungliga fick finnas kvar utan allt skulle göras om. Det fanns inga tankar på att restaurera och varsamt bygga om.

Johanson och Tägil (2001, s 99) menar att funktionalismens stadsbyggnadsideal inte gick att genomföra på 30-talet i full skala eftersom det saknades en effektiv, offentlig kontroll över markanvändningen för att genomföra de stora grepp funktionalismen föreslog.

I Malmö präglades det funktionalistiska idealet av ”hus i park”. Det finns ofta ett väl avvägt förhållande mellan byggnader och grönska (Bostadsmiljöer i Malmö Inventering, 2004, s 25). Exempel på funktionalismen är Ribershus på Ribersborg i Malmö (Johanson och Tägil, 2001, s 99).

2.4 Efterkrigstiden 1945-1960

Under åren 1933-1945 pågick en bostadssocial utredning som kom att ligga till grund för den svenska välfärden. Föresatsen var att alla människor skulle förses med en bostad av god standard. I byggnadslagen 1947 fick kommunerna monopol på stadsplanering, vilket ledde till att stora byggnadsentreprenörer gynnades och de små byggmästarna försvann. Målet var att lösa bostadsbristen för hela befolkningen (Johansson, Tägil, 2001). Mellan 1945-1960 ökade befolkningen i Sverige med 1 miljon (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23).

Enligt Svedberg (1988, s 112) var huvudfrågorna efter andra världskriget för det första hur städerna skulle organiseras som helhet i framtiden och för det andra vad man skulle göra med stadskärnorna som blivit totalförstörda. Det fanns två sätt att lösa den andra frågan, antingen kunde man rekonstruera eller modernisera stadskärnor. Warszawa rekonstruerade hela stadskärnan till det yttre, medan insidan av byggnaderna moderniserades. I Sverige fanns inga sönderbombade städer, men väl funderingar kring hur städerna skulle organiseras.

”Den överblickbara, koncentrerade staden skulle inte finnas i en framtid, den skulle ersättas av ett väldigt stadslandskap med otaliga städer i staden (Fogelström, 1966, s 266).

2.4.1 Idévision – Decentralisera

Svedberg (1988, s 116ff) beskriver att stadskärnornas sönderbombande ledde till tankar kring att sprida befolkning och bebyggelse. Syftet var att glesa ut städerna, för att skadorna inte skulle bli av så stor omfattning i framtida krig. Man hävdade också att det gynnade den regionala balansen att vid återuppbyggnad decentralisera människor och arbetsplatser, fortsätter Svedberg. Det fanns också en social bakgrund till att decentralisera. Människan behövde återges trygghet efter kriget och knyta nya, starka sociala band. Decentraliseringens tankar mynnade ut i planer kring att skapa självförsörjande mindre enheter med förbindelser sinsemellan och till de större städerna.

2.4.2 Utfall/Konsekvens

Idealet under 40-50 talen blev grannskapsenheten där flerbostadshus i två till fyra plan anlades runt en centrumplats med service och skola. Gröna ytor mellan husen anlades med omsorg (Johanson och Tägil, 2001). Ullstad (Engfors, 2006) beskriver att grannskapsenheten var ett tillskott utanför den befintliga sta-

den som avgränsades tydligt med trafikleder så att det blev en separat enhet. Denna idé kom från USA och England. Svedberg (1988, s 118) beskriver att det var den sociala, funktionella och arkitektoniska enhetligheten som betonades. Varje grannskapsenhet skulle ha ett invånarantal på 10 000 och delas upp i mindre enheter omfattande 1 000-2 000 personer. Dessa normer, som utgjorde en minimistandard på välfärd, blev efter detta ett planeringsverktyg i Sverige. Grannskapsenhetens idé byggde vidare på trädgårdsstadens tankar menar Svedberg.

Svedberg (1988, s 119) beskriver hur propaganda i form av böcker av två tongivande planerare, Lewis Mumford och arkitekten Patrick Abercrombie, kom att verka som inspiration för den svenska stadsplaneringen. Tankarna som förmedlades i dessa böcker var att huvudstaden skulle omgärdas av ett grönt bälte. Runt detta bälte skulle satellitstäder/drabantstäder anläggas som skulle knytas till huvudstaden med hjälp av kollektivtrafik. Detta var ett sätt att reducera överbefolkning i städerna. Vällingby utanför Stockholm är det kanske mest kända exemplet på satellitstad i Sverige.

Erik Skärbäck (muntligen, 2011-05-03) berättar att Sveriges grannskapsenheter blev världskända efter kriget. Sverige blev ett föregångsland vad gäller bostadsbyggande. Att det blev så berodde på att det var högkonjunktur i Sverige och pengarna kunde användas till bostadsproduktion i stället för att återuppbygga ett land drabbat av krig. Erik beskriver vidare att det finns ett område i Berlin, Hansaviertel, som väl speglar tidens ideal. Detta område uppfördes som hjälp åt den tyska staten i återuppbyggnaden efter kriget.

Exempel på grannskapsenheten är Augustenborg i Malmö (Johanson och Tägil, 2001).

2.5 Miljonprogrammet 1960- och 70-tal

Efter andra världskriget var ekonomin i många europeiska länder dålig. Mycket tid och pengar behövde läggas på att återuppbygga samhället. Vid slutet av 50-talet hade ekonomin i Europa hämtat sig så mycket att privatkonsumtionen ökade, beskriver Svedberg (1988, s 153). Antalet bilar i trafiken ökade kraftigt och det gjorde också antalet trafikoffer, vilket ledde till högre krav på trafikplanering (Björk, 2010, s 123).

I Bostadsmiljöer i Malmö Inventering (Del 2:1955-1965, s 9) beskrivs att Sverige på tidigt 60-tal var på väg att ta plats som ett av de rikaste länderna i världen från att ha varit ett av de fattigaste i början av seklet. En stark centralisering och styrning fanns och bostadsbyggandet var vid denna tid hårt reglerat av lagar och subventioner. Det fanns en tilltro till att samhället kunde lösa problem till människornas bästa.

Mellan åren 1900 och 1950 skedde en folkökning på 2 miljoner. Mellan åren 1945 och 1960 ökade Sveriges befolkning med 1 miljon (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23). Jag tycker att två miljoner i befolkningsökning på 50 år är mycket. En miljon människor inom loppet av 15 år är en *enorm* ökning.

Att bygga grannskapsenheter var inte tillräckligt rationellt utan det behövdes en större bostadsproduktion. Småbutiker och centra var inte bärkraftiga och med bil gick det att ta sig till större köpcentra, framhåller Björk m fl (2010, s 134).

Bostadsbristen fick riksdagen att besluta att det från 1965 och tio år framåt skulle byggas en miljon nya bostäder i form av lägenheter. Alla bostadsprojekt med fler än 1 000 lägenheter gavs förmånliga lån vilket

gynnade storskaligt byggande. Det byggdes fler bostäder i Sverige per invånare än någon annanstans i världen (Björk och Reppen, 2000, s 22).

Med syftet att ge goda och hygieniska bostäder åt alla skedde omfattande ”saneringar,” dvs rivningar, av äldre bebyggelse i stadskärnorna (Björk m fl 2010, s 123). I Malmö drabbade rivningsvågen arbetarstadsdelen Lugnet. Äppelträd, envåningslängor och småäppor försvann när den småskaliga stadsdelen jämnades med marken. Trots protester skedde rivningarna för att ge plats åt högre hus beskriver Sven Cronvall (HSB Malmö hemsida, Lugnet [online], 2011-05-11).

”Så mycket av det kända och vanda utplånades. Hus revs, berg sprängdes bort, gravvårdar och de dödas ben vräktes åt sidan. Ingenting tycktes heligt eller värt att bevara”(Fogelström, 1964, s 7).

2.5.1 Idévision – Rationalisera

Enligt Björk m fl (2010, s 134) blev rationalitet ett ideal. Bostadsbristen och den ökande trafikens problematik skulle lösas rationellt. Grannskapsenhetens närcentra blev överflödigt när det gick att köpa det man behövde billigare längre bort med hjälp av bilen.

Svedberg (1988, s 153) beskriver att ett synsätt som präglade det tidiga 60-talet var känslan av oförutsägbar framtid. Det går inte att hindra en bebyggelseexpansion utan då är det lika bra att bejaka den. Tankar kring att ettramverk eller system borde tjäna som grund för byggande uppstod. Sådana ramverk trodde man skulle ge upphov till en spontan och demokratisk arkitektur. Man föreställde sig att bygga stommar fyllda med byråldor där lådorna kan bytas ut allteftersom behoven skiftar.

2.5.2 Utfall/Konsekvens

Svedberg (1988, s 163) beskriver att bostadsområdena som byggdes i Sverige under 60-talet bestod av täta och låga, eller höga och glesa bostäder. Prefabricerade betongelement användes i stor skala. Maskinerna som byggde husen styrde utseende och utformning liksom de prefabricerade betongelementen. Gestaltning berodde i stor utsträckning på rationalitet – inte aktiva beslut av en arkitekt.

I Stockholm byggdes fyra förorter mellan 1950 – 1970; Vällingby, Farsta, Skärholmen och Tensta-Rinkeby. De byggdes med visionen att hälften av de arbetsföra skulle pendla ut och hälften pendla in, berättar Hall (1996, s 308ff). Sven Markelius, arkitekt och stadsplanedirektör i Stockholm på 40-50-talet, drog upp generalplanerna för hur utbyggnaden skulle ske. Han ville inte göra staden bilberoende utan logistiken skulle lösas genom ett motorvägsnät som skulle omfatta staden i kombination med ett tunnelbanesystem. De nya förorterna skulle innehålla ett centralt beläget höghuscentra för shopping och service som kunde förse invånarna med det de behövde. Bostadsområdena var högst närmst centrat och blev successivt lägre ju längre bort från det man kom, detta för att merparten av befolkningen skulle ha gångavstånd till service. Alltihop bands samman av tunnelbanesystemet.

Miljonprogrammet fick som konsekvens att områden i utkanten av stora och medelstora städer bebyggdes med tusentals lägenheter belägna i punkthus eller stora skivhus. Lägenheterna gavs en mycket hög standard beskriver Björk och Reppen (2000, s 22). Jag har en kompis som berättade för mig att hennes föräldrar flyttade som nygifta till ett av de fantastiska höghusen i Rosengård när det var nybyggt. Efter ett halvår flyttade de till Dalby för de stod inte ut med att bo så långt från marken i en kal, steril utemiljö. De

tyckte att själva lägenheten var fantastiskt fina men problemet låg i de anonyma, stora byggnaderna och miljön runtomkring.

Nyexaminerade arkitekter och planerare började kritisera planerade rivningar i Stockholms innerstad. Kritiken kom också att omfatta satellitstäderna, t ex Vällingby och Farsta, beskriver Hall (1996, s 311) där föreslagna tre-våningshyreshus ersatts med 6-8våningshus av ekonomiska skäl men också för att man ville skapa en mer urban känsla. Det uppstod klagomål på det allmänna förfallet, på bråk och förstörelse. Media tog fasta på alla klagomål och skrivierna blev omfattande. Miljonprogramsområdena blev kallade för sociala katastrofområden, stenöknar och inhumana miljöer. Den starkaste kritiken var att det i dessa stadsdelar samlades sociala problemgrupper såsom låginkomsttagare och invandrare. 1972 avvecklades miljonprogrammet efter att över 20 000 lägenheter stod outhyrda. Det var höghusbyggen som stoppades medan låghusområden fick fortsätta byggas i mån av efterfråga (Rådberg, 1997, s 72).

I stället för höghusområden växte en annan sorts boendeområden fram under andra halvan av 70-talet. Björk och Reppen (2000, s 22) framhåller att det skedde en omfattande produktion av småhus under senare delen av 70-talet på nedlagd jordbruksmark. Detta skedde för att tillgodose befolkningens önskemål på boende i villa. Björk m fl (2010, s 123) lyfter fram att en tredjedel av miljonprogrammets bostäder blev småhus, framförallt friliggande villor och kedjehus. Den ökade produktionen av småhus berodde, enligt Hall (1996, s 315) på att 90 % av svenskarna föredrog att bo i villa framför att bo i lägenhet.

Rådberg (1997, s 80ff) menar att det finns en myt om att det är rationellt att bygga högt. Andelen fri mark/invånare är som högst när man bygger i 2-3 våningar – inte i 10-12 våningar. Han visar detta genom ett tankeexperiment. Om man tänker sig en given yta bebyggd med ett givet antal låga hus och sen tänker sig att stapla de låga husen ovanpå varandra så blir mängden friyta mellan husen till en början större, alltså mer mark/invånare. Ju fler våningar det blir, desto fler människor ska dela på friytorna som förvisso blir marginellt större – men inte tillräckligt för att kompensera antalet människor. Höga hus är dyrare än låga att bygga pga behov av hissar, luftschakt och brandskydd. Mest kostnadseffektivt blir att bygga 2-3 våningar utan hiss.

Björk m fl (2010, s 134) beskriver hur olyckstalen från bilismen gjorde att trafiken behövde ses om. I början på 60-talet tillsattes en trafikplaneringsorganisation som skulle ta fram riktlinjer för hur stadsplaneringen skulle ske för att minska antalet olyckor. Denna kom att kallas SCAFT, (Stadsbyggnad, Chalmers, Arbetsgruppen för Trafiksäkerhet). Lösningen som hävdades var en fullständig separering av trafikslag. Cyklister, bilar och gångtrafikanter skulle färdas på varsin plats. Björk m fl beskriver hur trafiken leddes in till bostadsområdena via matargator fram till områdets säckgator där bilen parkerades. Vid slutet av 70-talet var den allmänna åsikten att en tydlig uppdelning av staden i boende, industri och city med handel ansågs nödvändig och funktionsseparering blev rationalitetens konsekvens.

Hall (1996, s 315) framhåller att bilen, trots utbyggnad av tunnelbana om man tar Stockholm som exempel, ledde till förortsbildning, eller, frågar han sig var det förorterna som skapade bilberoendet?

Exempel på miljonprogrammet är Rosengård i Malmö.

2.6 Konsumtionssamhället 1980- till 2000-tal

Samhällsklimatet präglades av individualism och konsumtion som motsatsreaktion till 1970-talets solidaritetsideal enligt Björk m fl (2010, s 155). Vidare präglades första halvan av 80-talet av lågkonjunktur. Få bostäder byggdes, delvis pga lågkonjunkturen, men också pga ett minskat behov eftersom så många bostäder byggts under miljonprogrammet.

Gammal bebyggelse som tidigare ansetts omodern fick en renässans menar Johanson och Tägil (2001, s 101ff) och de äldre miljöerna började uppskattas för sin variationsrikedom. Den tidigare så centralstyrda bostadspolitiken avskaffades på 90-talet så marknaden fick ett större spelrum.

Björk och Reppen (2000, s 23) beskriver hur bilismens kraftiga expansion ledde till att stora motorvägar byggdes och externa köpcentra anlades i anslutning till dessa.

2.6.1 Idévision – Den gröna eller täta staden

Rådberg (1997, s 156) beskriver hur protester mot rivningar av gamla stadsdelar, storskaliga bostadsprojekt och massbilism utgjort grunden för tankar kring 1980-2000-talets syn på staden. Det här har lett till ett synsätt som Rådberg kallar bevarandelinjen (s 153ff) i protest mot historielösheten och rivningarna som följt i funktionalismens spår. Rådberg frågar sig vad som är värt att bevara och på vilka grunder. Är staden ett historiskt källmaterial full av utställningsföremål eller är det upplevelsen av staden som är det viktiga? Han lyfter den ”gröna” stadsrörelsen som tongivande under inledningen av denna tidsepok.

Björk och Reppen (2000, s 22) menar att den täta staden har varit ideal för hur staden ska byggas från 80-talet och framåt. Den täta staden ska innehålla en blandning av verksamheter och boenden för att skapa liv och aktivitet i staden.

2.6.2 Utfall/konsekvens

Under tidigt 80-tal byggde man tätt och lågt, menar Erik Skärbäck (muntligen, 2011-05-03) eftersom man ville spara på jordbruksmarken. Det var ett regeringsbeslut att värdefull jordbruksmark inte fick bebyggas. I Staffanstorps kommun var det t ex byggstopp under två år, 1980-81. Senare kom regeringsbeslutet att luckras upp till att om inte annan mark fanns så gick det bra att bygga. I fallet med Staffanstorp finns bara god åkermark så då bebyggs den fortsätter Erik. Jag antar att bebyggelsestoppet för den värdefulla jordbruksmarken kom till som en konsekvens av att det under sent 70-tal gjordes stora villaområden där det förr varit åker.

Småhusföretag kämpade under 80-talet för att marknadsföra sig eftersom marknaden för villaproduktion var rätt mättad. Stor valfrihet i utseende och planlösning på hus utgjorde försäljningsknap menar Björk m fl (2010, s 155). Statliga normer försvann men ersattes av detaljstyrande lånesystem som byggherrar valde bort för att slippa restriktioner.

Stilen på byggnaderna blev en postmodernism som sökte förebilder i arkitekturstilar före funktionalismen menar Björk m fl (2010, s 155). Det blev en återgång till kvartersbebyggelse där kvartersstaden stod som förebild beskriver Björk och Reppen (2000, s 27).

Under tidigt 90-tal kollapsade fastighetsmarknaden och subventioner för bostadsbyggande avskaffades. Det blev totalt stopp för bostadsbyggandet berättar Björk m fl (2010, s 171). Under 90-talet byggdes mycket få småhus i Sverige men mot slutet av decenniet hade ekonomin hämtat sig så att mer välbeställda

lät bygga exklusiva, originella hus i blandade stilar. Det blev populärt att marknadsföra vackra lägen som försäljningsargument, t ex sjöutsikt eller naturupplevelser. Riktade boenden till speciella grupper, t ex seniorboende eller golfboende blev vanligt.

Det har blivit vanligt att bebygga så kallade omvandlingsområden, såsom militärfält eller industriområden och hamnområden påtalar Johanson och Tägil (2001, s 102). Bo01 i Malmö är ett sådant exempel. Att bebygga platsspecifikt och ta hänsyn till det befintliga är nya värden som prioriteras.

På 90-talet pågick en debatt där förespråkare för den gröna staden stod i opposition till förespråkare för den täta berättar Gunilla Lindholm (muntligen, 2011-04-27). Detta ledde till att det var svårt att fatta beslut eftersom involverade parter försvarade sin ståndpunkt i stället för att enas.

Exempel på konsumtionssamhället är Potatisåkern i Malmö (Malmö hemsida, Potatisåkern [online], 2011-05-18).

3 Stadsbyggnadsideal idag

Den problematik man brottas med idag är funktionsuppdelningen i staden som leder till segregering socialt men också trafikmässigt, framhåller Boverket (2005:4, s 7). Den utglesade staden har lett till ett ökat transportbehov som tillgodoses av biltrafik. Den ökade bilismen leder till buller och föroreningar och skapar också barriärer som är svåra att ta sig över för både människor och djur.

3.1 Idévision – Hållbarhet

Rådberg (1997, s 156) diskuterar begreppet sustainability som introducerades genom miljökonferensen i Rio de Janeiro 1992. Han menar att begreppet är diffust, att alla talar om det men ingen vet vad det betyder. Han ställer sig frågan hur den ekologiska staden är; kompakt och tät, eller gles och öppen?

I tidningen Arkitekten beskrivs hållbarhet som en fråga som hör nära ihop med arkitektur. Ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet ligger i linje med stadens planering och gestaltning.

”Med hållbarhet menar vi en inriktning av politiken och en färdriktning som grundar sig på en vision av hur vi skapar ett hållbart samhälle” (Carenholm, 2009, s 10).

Hållbarhet är ett begrepp som behöver ses över menar författaren vidare. Det är för det första ett begrepp som står för teknisk hållbarhet, dvs att bygga energieffektivt. Det är för det andra också ett begrepp som står för social hållbarhet, där användarna är i fokus, att platser används och tål slitage. För det tredje är tidsfaktorn också viktig i sammanhanget, dvs att bygga kostnadseffektivt och initialt lägga mycket pengar på gestaltning, material och genomförande för att slippa dyrt underhåll.

(Carenholm, 2009, s 61)

3.2 Utfall/Konsekvens

Boverket (2005:4, s 45) skriver att blandstaden kan vara den nya stadsbyggnadsvisionen med hållbar byggelseutveckling som mål. Blandstaden har som förebild den gamla staden med funktionsblandning, där boende och småskalig verksamhet förekommer sida vid sida. Blandstaden är befolkad hela dygnet och det är gång- och cykelavstånd till service och arbetsplatser. Funktionsintegration används som strategi. En svårighet för blandstaden som vision är att kommunen inte är markägare utan bostadsmarknaden styrs av ett fåtal stora byggföretag.

Gunilla Lindholm (muntligen, 2011-04-27) menar att hållbarhet ofta illustreras i form av ett kollage med mycket grönt, många människor och mycket hus tätt tillsammans. Hon framhåller att det lätt blir väldigt konceptuellt och menar att ingen vill konkretisera den hållbara staden. Hur bygger man tätt med en hög kvalitet? Hon tror att ingen vågar konkretisera hållbarhet och så blir det lite av Blandstaden – med mycket av allt!! Gunilla nämner Le Corbusier och Ebenezer Howard som visade på konkreta förslag och menar att en idévision måste gå att konkretisera, annars blir det bara en vision som passerar obemärkt.

Erik Skärbäck (muntligen, 2011-05-03) utbrister när jag nämner ordet hållbarhet att han tycker att det är ett bombastiskt ord som kan betyda vad som helst. Det är ett politiskt ord som är i ropet. Man måste använda sig av det. Betyder ordet hållbarhet att hus ska vara länge, att materialet ska hålla över tid eller är det en hållbarhet så att hus går att bygga om lätt frågar han sig?

Erik fortsätter att beskriva att hållbarhet betyder väldigt olika saker för olika yrkesgrupper. Begreppet betyder inte samma sak för energiteknikern som för landskapsarkitekten. Han menar vidare att hållbarhet egentligen har med energi att göra och nämner begreppet ”Footprints”, ansvaret denna generation människor har att lämna över en värld som går att leva i till nästa. Hållbarhet är något som alla yrkesgrupper, alla människor, behöver ställa sig bakom och samarbeta kring fortsätter han.

Erik berättar att det finns en hållbarhetspeng som regeringen delat ut till forskningsområden kring teknik, vatten och energi där t ex gröna tak kan minska behovet av kylning i staden. Han fortsätter med att framhålla att det också finns en social hållbarhet som är viktig i sammanhanget, där staden blir en tydlig ”plats” med möjlighet för människor att mötas på olika sätt. Här är det vår uppgift som landskapsarkitekter att ta fram så bra lösningar som möjligt.

Erik Skärbäck framhåller att planeringen har många aktörer i konflikt, eller aktörer med olika prioriteringar. Landskapsarkitekten har som uppgift att ta fram prioriteringar som kan användas av alla. Det är viktigt att göra detta på ett pedagogiskt tydligt sätt för att visa att de sociala värdena också är viktiga. Det går inte att bara tänka ekonomiskt i planeringssammanhang.

4 Stadsbyggnadsideal imorgon

4.1 Idévision – Hälsa

Gunilla Lindholm (muntligen, 2011-04-27) kan se en sorts "life science" som ett tänkbart framtida scenario. Detta bygger på "var frisk för helvete – annars åk någon annanstans". Hon tror att hälsoargumentet kommer att ligga som grund för planering och kan föreställa sig att man måste deklarerat att man rör sig tillräckligt.

Gunilla Lindholm lyfter vidare fram att det finns en ständig vågrörelse i stadsbyggnadsideal där det mer flummiga följs av det mer rationella dvs mänskliga argument möter vetenskapliga och/eller ekonomiska. Som exempel framhåller Gunilla två rörelser som står i motsättning till varandra, Cultural planning med mänskliga argument mot Creative class med rationella argument. Dessa båda rörelser strider om vad begreppet "the creative city" står för.

4.1.1 Creative class

Gunilla berättar att förespråkaren för Creative class är Richard Florida. Han har skrivit mycket om stadsbyggande och haft stort inflytande på kommunalpolitik. Hans tes är att alla kommuner vill attrahera rika skattebetalare, gärna både företagare och rik medelklass "the creative class". Creative class har gjort att vi fått gröna skolgårdar som projekt i Malmö, men kan också leda till hård gentrifiering, där människor till och med jagas bort för att skapa rika, renoverade stadsdelar. Creativity har blivit ett brett ord, bredare än sustainability menar Gunilla.

4.1.2 Cultural planning

Gunilla berättar vidare att Cultural planning's förgrundsfigur, Lia Ghilardi, som föreläser i hela världen om detta begrepp, framhåller att det inte blir kreativt och kulturellt bara för att människor är rika. Kreativitet är viktigt för stadsplanering. Total kommersialitet är inte eftersträvänsvärt. I Växjö har man arbetat in cultural planning i sin kommunvision.

Cultural planning är en rörelse som vill få in det kulturella i alla planeringsskikt i samhället, inte bara i form av konst och kulturinstitutioner utan även i politiken och stadsplaneringen (Landstinget i Uppsala län hemsida, Kulturenheten [online], 2011-05-11).

Gunilla Lindholm tror slutligen att i den ständiga vågrörelsen som pågår, bygger hållbarhet på ett flummigare, mänskligare och mer svårkonkretiserat ideal. Det kommer att följas av ett mer rationellt. Det gäller att njuta av det mänskliga så länge det varar.

4.2 Idévision – Det goda livet

Erik Skärbäck (muntligen, 2011-05-03) tror att människan vill minska sin konsumtion av varor i framtiden, att man strävar efter mindre stress i tillvaron. Man kommer att vilja bo närmare idealet av det goda livet, i lustgården med blommor, bin, odling, sol och ljus. Han tror också att det kommer att bli en ny våg av fritidshus i naturen. Detta kommer att få till följd att fritidstrafikpendlingen kommer att öka. Det pratas mycket om den dåliga arbetspendlingen, trafiken och CO₂-halter. Man glömmer bort fritidstrafiken som också bidrar till utsläpp.

Erik Skärbäck tror vidare att hälsofrågor kommer att öka i tyngd. Han hoppas att Patrick Grahns 8 karaktärer kommer att få stort utrymme i framtida planering och berättar vidare att det kommer en rapport till sommaren angående rehabträdgården i Alnarp. I rapporten beskrivs och utvärderas metoderna rehabträdgården använder sig av för att människor som lider av utbrändhet och stress ska bli friska igen. Denna rapport, tror Erik, kommer att få en stor genomslagskraft för miljöns betydelse för stresshantering och detta i sin tur kan leda till att det gröna i staden får ett lyft.

5 Diskussion

5.1 Stadsbyggnadsideal

Gunilla Lindholm (muntligen, 2011-04-27) beskriver att det finns en vågrörelse i stadsbyggnadsideal där mänskliga argument möter rationella. Stadsbyggnadsidealerna liksom pendlar mellan att sätta de mänskliga argumenten främst eller de rationella. Jag ser också denna vågrörelse. Det är som om begreppen kvalitet och kvantitet i stadsplaneringen befinner sig i opposition i stället för i samarbete.

Med kvalitet menar jag viktiga aspekter för människans liv som är svåra att mäta, t ex sociala värden, trygghet, hälsa och rekreation. Med kvantitet menar jag viktiga aspekter för samhället, dvs mätbara värden som har ekonomiska aspekter t ex exploateringsstal, täthet, närhet till service och kollektivtrafik.

Jag tror att politiker, arkitekter och planerare befinner sig mellan dessa båda lägen, kvalitet och kvantitet som på en arena. På denna mentala arena slåss, stöter och blöter opponenterna argument för och emot olika idéer för att vaska fram de mest väsentliga och välfungerande för samhällets, stadens och individens bästa.

Kvartersstaden hör hemma på kvantitet-sidan. Här gällde det att få plats med många människor rationellt för att minska brandrisk och öka arbetarnas hälsa för att få ut så stor arbetskaper som möjligt. Trädgårdsstaden hör hemma på kvalitet-sidan. Detta var en genomtänkt social reform för att sprida ägande och inflytande till en större andel av invånarna.

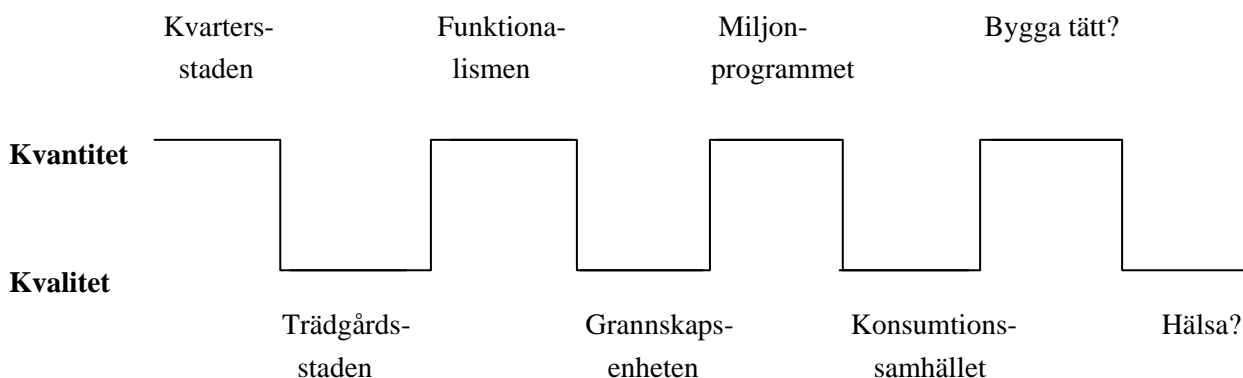
Funktionalismen är tydligt kvantitativ. Här är rationalitet i fokus, att få plats med många invånare på liten yta. Det finns också tendenser till kvalitet. Man föreställde sig de stora gröna ytorna mellan höghusen som rekreativa. Så kom kriget och avbröt funktionalismen som idé-vision. Grannskapsenheterna byggde i stor utsträckning på kvalitet, att skapa livsrum och trygghet för invånarna.

När efterkrigstidens befolkningsökning skulle byggas bort kom funktionalismens tankar till användning genom miljonprogrammet. Storskaligt, högt och snabbt skulle bostadsbristen byggas bort. Det här är tydliga kvantitativa argument. Informationssamhället sökte sig tillbaka till ideal från före funktionalismen och kopierade en tidigare stadsbyggnadsstil.

Och så har vi idag. Ju närmre realtid det blir, desto svårare är det att förstå var vi befinner oss idag och på vilka grundval. Har vi passerat ett rationellt ideal eller är vi på väg mot ett? Är den tänkta vågrörelsen inte alls längre en våg, utan en helt annan mental bild? En vågrörelse är kanske heller inte den korrekta beskrivningen, utan en efterkonstruktion för att skapa någon form av logik? Jag tror att det hela tiden

finns rörelser sida vid sida som har olika bevekelsegrunder för att agera. Vissa får större tyngd än andra och blir uppmärksammade för detta.

Kanske är det så att det behövs en bättre balans mellan samhällets, stadens och individens bästa, där individen sätts högre upp på agendan? Är samhällets effektivitet och utveckling med en ständigt ökande BNP mer värd än människorna som lever där? Vad är väl ekonomisk tillväxt om den äts upp av människornas ohälsotal och ett förbrukat jordklot?

Vågrörelsen visualiserad

Vilket stadsbyggnadsidealet är idag går inte att beskriva förrän om kanske 20-30 år. Att benämna 1980-tal till 2000-tal för konsumtionssamhälle är min benämning, men jag tycker inte att detta ideal är över än. Idé-visionen hållbarhet har vuxit fram som en protest mot den ökande konsumtionen som varit de senaste decennierna. Vad hållbarhet som idé-vision kommer att leda till är svårt att säga. Jag kan hålla med både Gunilla Lindholm och Erik Skärbäck i att begreppet är luddigt och att det är svårt att se vad som menas med det. Hållbarhet har så många aspekter. Jag tror dock inte att det spelat ut sin roll än. Det känns i allra högsta grad som ett relevant begrepp att fortsätta arbeta efter. Kanske krävs det bara lite mer konkretiserade former för det, dvs ett tydliggörande vad det innebär i olika avseenden t ex för privatpersoner, för stadens sociala liv, för tekniken mm. Begrepp som många använder sig av har en tendens att bli utslitna och tappa i värde anser jag. De blir saker som sägs bara för att det ska vara så. Att definiera de begrepp som används blir därför av största vikt för att värna deras innehåll.

5.2 Idévisioner

Varje tid har sina svårigheter att lösa, sina förutsättningar i form av lågkonjunkturer, krig, arbetslöshet, sjukdomar, bostadsbrist mm. Jag tror att dessa svårigheter ligger till grund för skapandet av visioner som i sin tur kan leda till lösningar på problematiken.

Den absolut största problematiken stadsplaneringen haft under 1900-talet anser jag har varit att lösa bostadsbristen. Under 1900-talet ökade Sveriges befolkning med 4 miljoner människor (Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007, s 23). Det är nästan en fördubbling. Från 5 miljoner till 9 miljoner under loppet av ett sekel. Under de 15 år som följde på andra världskriget ökade befolkningen med 1 miljon. Hade

vi haft samma ökning under hela 1900-talet hade befolkningens mängd idag varit 12 miljoner i stället för 9. När befolkningen ständigt ökar, och har som preferens att bo i tätort, måste de ständigt utökas. Hur då och på vilket sätt måste ha varit den viktigaste frågan för alla som jobbat med stadsplanering under 1900-talet.

Den andra stora problematiken var under tidigt 1900-tal ohälsan. Människor bodde trångt, utan tillgång till sol och ljus och med dålig tillgång på mat och rent vatten. De hygieniska förutsättningarna var usla. Två visioner löste denna problematik på helt olika sätt. Trädgårdsstadens lösning var baserad på sol och ljus, arbetstillfällen och pendling till storstaden med spårbunden länk. Funktionalismen/modernismens lösning var baserad på sol och ljus, arbetstillfällen och boende i storstaden. Den stora skillnaden mellan dessa båda visioner är att den ena – Trädgårdsstadens lösning är baserad på sociala förutsättningar, dvs småskalighet i boende med närhet till grannar så goda förutsättningar finns för mellanmänskliga relationer, medan den andra – funktionalismen är baserad på rationella förutsättningar som täckmantel för att få utöva en byggnadskonst baserad på skönhet. Med det menar jag att modernistisk arkitektur kan vara hisnande vacker att skåda, men saknar som flerbostadshus många gånger den sociala aspekt som finns i trädgårdsstadens. Jag tycker det är väldigt intressant att samma problematik kan leda till så olika lösningar som de båda ovan beskrivna. Det finns en enorm variationsrikedom och möjlighet att lösa problem. Det handlar om att vara innovativ.

Den tredje stora problematiken under 1900-talet har varit logistiken. Med en stark befolkningsökning och bostadsproduktion följer frågor om var service och arbetstillfällen finns i relation till bostaden. Bilismen har fått en stark ställning. Många gånger, tror jag, får bilarna för stort inflytande över övrig gestaltning. I Stockholm var planerarna förutseende och skapade tunnelbanan som förbindande länk innan bilismen fick starkt fotfäste. Inte ens detta hjälper för bilismen är en väldigt stark faktor som främjar människors självständighet. Det är lätt att själv bestämma när och om man ska ta sig någonstans när bilen alltid står redo, tänker jag.

Idévisionerna är oerhört viktiga för lösningen på problemen, men det är retorik, argumentation, lobbyverksamhet, politik och lagstiftning som styr utfallet och möjligheten att genomföra idévisionerna.

Under kvarterersstadens tid på sent 1800-tal fick lagstiftningen stort utrymme för formen på staden. Husen i storstaden bebyggdes på grundval av den lagstiftning som skapats. Denna lag blev en form att följa. Trädgårdsstadens idévision spreds genom skrifter och arbetsgrupper som "the Garden City Pioneer Company." Stockholmsutställningen 1930 och lobbygruppen CIAM fungerade som reklam och budskapsspridare för funktionalismen. Grannskapsenheten uppstod som en efterkrigslösning. Jag kan tänka mig att stödet för den svenska statens bostadsåtgärder var stort efter att politikerna lyckats hålla Sverige utanför andra världskriget. Att utländska delegationer kom till Sverige för inspiration byggde väl också upp respekten för de bostadsplaner som skulle genomföras. Denna statliga respekt och den centraliserade styrningen borgade för att miljonprogrammet utfördes i en sådan omfattning innan människor reagerade. Jag tror att det idag finns en mindre tilltro till staten och planeringen av staden som säkert delvis kan bero på den förbittring folk kände när bubblan brast och miljonprogrammet avbröts. Denna besvikelse har lett vidare till en återgång till gångna tiders ideal under 80-talet, en ökad tro på individualism och att det idag, på 2000-talet, är marknaden som styr vilka bostäder som produceras.

Johan Rådbergs *Drömmen om atlantångaren* (1997) är ett nutida debattinlägg för att skapa opinion. Den innehåller en svidande kritik mot funktionalismen/modernismen som stadsbyggnadsideal. Som sådan är

den väldigt relevant. Funktionalismen har många brister. En stad kan inte radera sin historiska stadskärna för att byggas om enbart med maskinellt fokus och kostnadseffektivitet. Då skapas storskaliga ensartade lösningar som blir tråkiga att vistas i. När funktionalismens vision blev gestaltad i större skala blev dessa brister ett faktum, men rörelsen har också förtjänster som inte får glömmas eller förnekas.

Jag ser på funktionalismens byggnadsverk som smycken. Som enstaka juveler är de ibland fantastiska skapelser, såväl i småhusform som i offentliga byggnader, men som mänskliga boendemiljöer finns det fler kriterier som måste vägas in för att resultatet ska bli bra. Teoretiska idéer kan förefalla mycket bra, men man måste alltid fråga sig hur de fungerar i den lilla skalan, för människan. Hur blir närmiljön kring boendet? Hur ska logistiken fungera? Vilken social miljö skapas för olika åldersgrupper?

Idag står hälsa åter som problematik bakom en möjlig idévision för framtiden. Vad gör vi när samhället vi skapat gör människor sjuka, sönderstressade och utbrända? Blir det ett så cyniskt samhälle som Gunilla Lindholm beskriver, (muntligen, 2011-04-27) att vi måste hälsodeklarerat att vi rör oss tillräckligt för att få bo på platser? Kan det bli en utflyttning från staden, en ny gröna vågen som väntar i framtiden som Erik Skärbäck (muntligen, 2011-05-03) framhåller? Är det en ny trädgårdsstadsrörelse som väntar oss eller en blandstad där utrymme ges för den variation och olikhet i bostäder som behövs för att tillgodose människor med olika behov, i olika åldrar?

”Du stad, där våra barn en gång får bo och våra fäder sover på kyrkogårdarna utanför de gamla tullarna. Du stad av sten, speglad i vattnen, värmd av livsvärmen hos de människor som skapat sina bon i stenen. Upplyst av otaliga små ljus vars återsken är synligt på många mils avstånd och bildar som en vintergata över himlen”
(Fogelström, 1968, s 9).

Detta citat av Per Anders Fogelström får avsluta den fascinerande resa jag befunnit mig på. För mig är återskenet från gångna tiders stadsbyggnadsideal mer synligt idag än innan jag började skriva denna uppsats. Jag anade innan men förstår idag mycket mer. Det har varit fantastiskt att få försjunga i staden som idévisionerna format. Till sist är det människorna som lever i staden som skänker den liv och mening. Det är upp till oss att vara deltagare och forma staden till en plats för oss alla att leva i.

6 Källförteckning

6.1 Otryckta källor

Lindholm, Gunilla, landskapsarkitekt, intervju 27/4-2011.

Skärbäck, Erik, landskapsarkitekt, intervju 3/5-2011.

6.2 Tryckta källor

Björk, Cecilia; **Reppen**, Laila (2000), *Så byggdes staden*, Stockholm: Svensk byggtjänst.

Björk, Cecilia; Nordling, Lars; Reppen, Laila (2010), *Så byggdes villan svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*, Stockholm: Forskningsrådet Formas.

Boverket (2005:4), *BLANDSTADEN ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?* Serien "Hållbar bebyggelseutveckling – teori, politik och praktik." Stockholm: Boverket. Formas.

Bradley, Karin; **Broms** Wessel, Ola (2010), Rödgrön stadspolitik, *ARENA*. 2010:1.

Red. **Carenholm**, Staffan (2009), *Arkitektur och politik Arkitekturpolitik för Sverige 2010-2015*, Stockholm: Sveriges Arkitekter.

Red. **Engfors**, Christina (2006), *Rum för mening*, Stockholm: Arkitekturmuseet.

Fogelström, Per Anders (1960), *Mina drömmars stad*, Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Fogelström, Per Anders (1962), *Barn av sin stad*, Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Fogelström, Per Anders (1964), *Minns du den stad*, Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.

Fogelström, Per Anders (1966), *I en förvandlad stad*, Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.

Fogelström, Per Anders (1968), *Stad i världen*, Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Hall, Peter (1996), *Cities of Tomorrow*, Cambridge: Blackwell Publishers inc.

Johanson, Carin & **Tägil**, Tomas (2001), *Att bygga i Skåne*, Malmö: Corona Förlag.

Länsstyrelsen i Skåne län (2004) *Bostadsmiljöer i Malmö Inventering. Del 2: 1955-1965*, Malmö: Länsstyrelsen Skåne i län och Malmö Kulturmiljö.

Rådberg, Johan (1997), *Drömmen om atlantångaren*, Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB.

SCB (2007), *Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2007*, Örebro: Statistiska Centralbyrån.

Svedberg, Olle (1988), *Planerarnas århundrade Europas arkitektur 1900-talet*, Stockholm: Arkitektur förlag AB.

6.3 Elektroniska källor

HSB Malmö hemsida (2011), Lugnet [online], tillgänglig via
<http://www.hsb.se/malmo/lugnet/om-lugnet/historia?select=1.122637> [2011-05-11]

Landstinget i Uppsala län hemsida (2007), Kulturenheten [online], tillgänglig via
http://www.lul.se/templates/page____7565.aspx [2011-05-11]

Malmö stad hemsida (?) Potatisåkern [online], tillgänglig via
<http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmos-stadsmiljo/Arkitektur-i-Malmo/Alla-byggnader/Potatisakern-.html> [2011-05-18]

Intro till intervjun: Hur ser stadsbyggnadsidealerna ut idag?

Jag undersöker stadsbyggnadsideal förr och fram till idag, är genuint intresserad av mekaniken bakom, varför det blivit som det blivit.

Intro till fråga 1: Statlig reglering ligger bakom mycket stadsbyggnad. Olika lagar såsom:

1874 Byggnadsstadga för hela riket, max 5 våningshus

1907 Stadsplanelag, föreskrifter om bebyggelse för enskilda fastigheter

1947 Kommuner monopol på stadsplanering, lösa bostadsbristen

(siffror från Johanson och Tägil, 2001)

1. Vad har den statliga avregleringen fått för konsekvenser?

Intro till fråga 2: Koncept-ord har varit vägledande för hur man bygger under olika tidsepoker, t ex: luft och ljus, gemenskap, funktionsseparering och dagens hållbarhet.

2. Hur används hållbarhet som stadsbyggnadsideal?

Vilka konsekvenser får begreppet för vad som byggs?

3. Framtiden, vart är vi på väg? Vilket blir nästa koncept-ord/vision?

